

A könyvtárosok kézikönyvének újabb kötetéről: a könyvtártudomány határterületei

A kézikönyvsorozat zárófejezetéhez közeledve egyre differenciáltabbá válik a kép mind az egész vállalkozásról, mind az általa feltárt tudományterületről. Érzékelhetjük, hogyan kapcsolódnak, viszonyulnak az egyes kötetek az első kötetben megfogalmazott alapfilozófiájához, mely szerint „*az információtudomány tárgyát az ember szellemi termékei alkotják, és a könyvtári tevékenység tárgya a tudás*” (21.p.)

Peter Ingwersen öttényezős információtudományi modelljének ismeretében (mely az „information science” szócikk alatt jelent meg az Encyclopaedia of Library and Information Science sorozatában, a világ legnagyobb könyvtár- és információtudományi enciklopédikus vállalkozásában (1993-ban), sorra köszöntek vissza az egyes kötetekben modell elemei: az informetria (1. kötetben), az információs igények, az információkeresés, az információmenedzsment és az információs rendszertervezés (Ingwersen, 1993.)

Mivel eddig is számos izgalmas területbe kaptunk betekintést, mint pl. a szövegtan, tudománymetria, tudományrendszertan elmélete és módszertana (az 1. kötetben), az ismeret-, vagy tudásreprezentáció, ismeret- vagy tudásszervezés fogalma, területei, tendenciái (a 2. kötetben), a könyvtári (és információs) rendszerek, rendszerképző elemek és szervezetek működésmódja (3. kötet), nagy érdeklődéssel vártuk a 4. kötet megjelenését.

Könyvtárosok kézikönyve / szerk.
Horváth Tibor, Papp István. – Bp.:
Osiris 4. Határterületek. – 2002. –
429 p. (Osiris kézikönyvek,
ISSN 1416-6321)
ISBN 963 389 964 3

A 4. kötetről előre tudhattuk, – s ezt az előszó is hangsúlyozza – az információtudomány (könyvtár- és információtudomány) határterületeit foglalja magában, pontosabban egyes határterületekét, hiszen az ilyen gazdag tudományterület „holdudvarának” feltárására terjedelmi okokból egy kötet nem is vállalkozhatna.

A szerkesztők szándéka szerint a kötet 3 fő tényező körül forog: az emberi, a technológiai és a folyamat (menedzsment) témája körül. A kötetre a hármast jelző illik legjobban. Három fő tényező, három blokkban, mindegyik három fejezetre bontva.

Az első blokk az emberi tényezőre koncentrál: a könyvtár és szociológia, az olvasáslélektan és -pedagógia, illetve a tájékoztatási és könyvtári szolgálat jogi szabályozásának területére. A második blokk a technológiai folyamatok automatizálását, az állományvédelmet, és a könyvtárápítést veszi górcső alá. A harmadik blokk tárgya a menedzsment: a könyvtárvezetés, könyvtárgazdaságtan és pr.

Nagy érdeklődéssel láttam neki a kötet olvasásának, hiszen szerzőit ismerem, munkásságukat becsülöm. Mindenekelőtt azt próbáltam meg nyomon követni, hogyan kötődnek ezek a területek az információtudomány lényegi kérdéseihöz, mennyiben eresztik gyökereiket mélyre az információtudomány talajába.

A kötet első átfutása után, egyesek voltak a benyomásaim. Pozitív dolog volt érezni, hogy a könyvtárak „úton vannak” a hagyományos könyvtártól az automatizált könyvtáron át, az egyesek szerint „totálisnak” vagy „hibridnek” nevezett, mindenfajta információhordozót magába integráló könyvtár felé vezető úton, mindenesetre minden mozgásban van, minden változik, alakul, s a szakma és a határterületek érzékenyen reagálnak ezekre.

Ugyancsak pozitív volt látni, hogy e soktényezős folyamat emberi (használói), technológiai és szervezési/vezetési vetületeit, problémáit tudományos alapokon elemzik, más tudományterületekkel közös „vizeken evezve”, kalauzolja bennünket.

A kötet fókuszja, nézőpontja a szerkesztők és szerzők céljának megfelelően az, hogy könyvtári, információtudományi látószögéből lássuk, láthassuk a kialakult tudományközi kapcsolatok területeit és tartalmát. Az eddigi kötetekhez hasonlóan e kötetben is benne van a vizsgált területek lényegre törő történeti vázlatja, az aktuális nézőpont és az előretekintés – figyelembe véve mind a nemzetközi, mind pedig (különösen jogi vonatkozásban) a magyar vonulatokat.

A szerzők a lényegre figyelnek, a múlt-jelen-jövő hármast idődimenziója érvényesül.

Az volt az első (valljuk be, hízelgő és pozitív) benyomás, amit *Tefko Saracevic* fogalmazott meg, miszerint mi, könyvtárosok „*töretlen vonal mentén dolgozunk az ókor óta*” (idézi *Sándori Zsuzsanna*).

Másodszori átolvasásra, a kutatási adatokkal, a sokrétű tapasztalatokkal, a magyar és a nemzetközi helyzet, fejlődés alapos ismeretével rendelkező szerzők megerősítettek abban, amit szinte nap mint nap tapasztalhatunk (könyvtárosok, könyvtáros oktatók, könyvtáros hallgatók), hogy akár tíz éves távlatban is, szinte alapvetően változott az emberi, a technológiai és a szervezési tényező: az olvasók/használók, az összetételük, az ízlésük, a szokásaik, az információk és kommunikációs technológiák, a védelemre szoruló állomány, az épület, s végül, de nem utolsósorban, s éppen a fentiek miatt, egyre nagyobb és egyre inkább központi szerepet kap a vezetés, a szervezés, a marketing és a pr.

Jól érzékelteti a kötet, hogy a könyvtár társadalmi, technológiai túlélési feltételei egyre bonyolultabbak. Ezt a bonyolultságot s egyben az információtudomány három általános jellemzőjét, jól tükrözi és érzékelteti a kötet összességében (1) a rohamosan változó interdiszciplináris területeket, (2) a mindent átható információtechnológiát, (3) és, ami talán a legfontosabb, azt, hogy más területekkel együtt a könyvtár, a könyvtáros aktív részvevője, „játékosa” a társadalmi, humán, információs fejlődésnek.

Fontos kérdés, hogy milyen mélységben tükröződik a jó szerkezetbe ágyazódó – elfogadhatóan jó koncepció, ami oly áthatóan kelti bennünk az első jó, de egyben borzongató benyomást? Erre a választ már csak akkor adhatjuk meg, ha alaposan elmerülünk az egyes blokkok és fejezetek elemzésébe. Az első benyomás mindenestre az, hogy általánosságban – az adott- kapott terjedelmi korlátokat figyelembe véve – a tárgyalásmód mély, átható, számos helyen érezhetjük az igazi szellemi alámerülés élményét, a kifejtett gondolatok követésének örömét, ahogy majd erre utalunk, de – ezzel ellen-

tétben – a vázlatosság, a „skicc” jeleit is tapasztalhatjuk. De nézzük sorban!

Az emberi tényező

Régi igazság, hogy a használó jellemzőiből, problémáiból kell kiindulni. Mindenekelőtt a használót (a valósat és a potenciális) kell világosan magunk előtt látni: jellemzőit, motivációit, ízlésképét, információhasználati szokásait. Ezt az elvet érvényesíti az első blokk, megerősítve bennünket abban, hogy az információtudomány (egyik) központi (más nézőpontból határ-) területe a használók és igényeik vizsgálata. Az első fejezetben *Gereben Ferenc* az olvasás- és könyvtárszociológia, a másodikban *Nagy Attila* és *Katsányi Sándor* az olvasáslélektan és olvasáspedagógia, a harmadik fejezetben *Haraszi Pálné* a könyvtári szolgálat jogi szabályozás világába vezet bennünket.

A homogén fogalmi rendszerrel dolgozó első és második fejezet egyaránt szól az eszünkhöz és szívünkhöz, vizsgálva, hangsúlyozva az olvasás alapvető szerepét az információs társadalomban. „*Az olvasás alapvető kulturális technikánk s az is marad a jövőben is – az információbefogás sajátos példája, az intellektuális képességek megszerzése, gyakorlása az olvasás képességén alapszik.*” A tematikailag is rokon első két fejezet felvillantja az információtudomány tágabb összefüggéseit például a szociológia, média-, kommunikációtudomány, pszichológia, pedagógia felé. Szabatos meghatározásokat kapunk az ezek által képezett határterületekről, pl. „*Az olvasásszociológia a művelődés- és művészetpszichológiai szaktudományok olyan ágazata, amely az írásbeliséggel kapcsolatos társadalmi viselkedésmóddal foglalkozik.*” (19. p.)

Az olvasás- és könyvtárszociológiai fejezet – a nemzetközi összefüggések biztos ismeretében – a bennünket közvetlen érintő, érdeklő fejleményekre, a magyarországi vizsgálatok eredményeinek bemuta-

tására koncentrálnak. Meggyőzően, kutatási, megfigyelési adatokkal alátámasztva érzékelhetjük azokat a változásokat, melyek az olvasók, nem olvasók, olvasás, szabadidős tevékenység, olvasói érdeklődés, ízlés, az olvasmányok beszerzése terén bekövetkeztek – történelmileg oly rövid idő alatt. Mindez még hatásosabb az olvasáskutatás történetének, és irányainak felvillantásával. Így kapcsolódik egymáshoz a múlt-jelen és a jövő: *„Míg a hagyományos olvasáskutatás főleg a könyvolvasókat, azon belül elsősorban a szépirodalom olvasóit vizsgálta, az „újabb” kutatások nem egy-egy olvasmányfajta népszerűségéből, hanem az emberek információs szükségleteiből indulnak ki, s e szükségletek egyik kielégítési formájaként merül fel az írásbeli közlés változataihoz, s általában az írásbeliséghez való társadalmi viszony kérdése”.*

A szerző világosan és meggyőzően támasztja alá az olvasás, és írásbeliség (továbbra is) nagy jelentőségét: *„... egy modern civilizációban tájékozódni, hírt szerezni és közölni, kapcsolatokat kialakítani és szervezni, vagyis létezni és boldogulni – joggal vélhetjük – nem lehetséges az írásbeliség valamilyen formája nélkül.”* (21. p.)

Plasztikusan érzékelteti az olvasás változó helyét a többi információszerezési mód között. Gondolatmenetét követve a kézikönyv olvasója könnyen beláthatja és tudatosíthatja, hogy az információs környezetek, az egyes emberek és embercsoportok információs igényeinek, informálódási és munkavégzési szokásainak megértése és fogalmi keretbe foglalása elengedhetetlen.

A fejezet imponálóan mutatja a kutatási eredményeket, tárja fel az összefüggéseket, pl. az írás megbecsülése, olvasási aktivitás, olvasmányok gyűjtése között (22. p.) Felhívja a figyelmet a funkcionális analfebetizmus riasztó problémájára, melynek súlyos és kevésbé súlyos változatai a felnőtt magyar népesség mintegy 20–25%-t érintik. A társadalom kulturális szempontból inog, recseg-ropog, az ún. elitcsoport zsugorodik (mely az írásbeli teljesítmé-

nyek vonatkozásában egyaránt olvas napilapot, hetilapot és/vagy folyóiratot, valamint rendszeresen könyvet is): 1985-ben a felnőtt népességnek még 18%-át, 2000-ben már csak 9%-át tette ki! (25. p.)

Feltárja az egyes ízlésformációk („modern” „klasszikus” stb.) kulturális holdudvarát (olvasás, tévénézés, rádióhallgatás stb.), ezek változásait, az értékorientációval való összefüggéseit. Kitér a számítógépes kultúra hatásaira, az ízlésformációkra, mintegy feltérképezve, hogy a számítógépes kultúrától legtávolabb a „romantikus” és a „lektúr” – és bizonyos mértékig a „bestseller II” – ízlésképet képviselők állnak, legközelebb pedig az „ismeretközli” (és a „modern”) kategóriákba tartozók. (37. p.)

A szépirodalomnak az olvasmányszerkezetben betöltött szerepében, az olvasmányok színvonalában sajnos negatív változások következtek, következnek be és a „feketeleves” még előttünk van: *„Számolnunk kell azzal is, hogy a szépirodalmon belül tovább nő a felületesebb, a világdívat hullámain hozzánk érkező új keletű olvasmányok népszerűsége, és csökken a hagyományos érték, a klasszikusok és általában, a magyar irodalom szerepe.”*

A fejezetet olvasva számos, elgondolkodtató adatra bukkanunk a fent felsorolt témakörökkel kapcsolatban. A táblázatok jól alátámasztják a vizsgálatok mondanivalóját.

Mint jeleztem, érzésem szerint a 2. fejezet zökkenőmentesen illeszkedik az elsőhöz. Egyrészt a témakör, másrészt a stílus is rokonítja a kettőt. Nagy Attila – Katsányi Sándor az olvasás lélektana, műbefogadás, olvasáspedagógia, olvasói attitűd, információkeresés, könyvtárhasználat, személyiségfejlesztés bonyolult, sokrétű világába kalauzolnak el bennünket. A koncepció jól átgondolt, a gondolati ív szesz, a gondolatok kibontottak, magukkal ragadók. Terjedelmi okokból azonban, ahogy a szerzők jelzik, olykor csak a tárgy körvonalainak, speciális leágazási területeinek felvillantására vállalkozhattak. Így gyakran a gondosan megválogatott alapvető művekhez vezető bőséges szakirodalmi utalásokat

kell követnünk a mélyebb ismeret elsajátítása érdekében.

Ebben a fejezetben számos, lényegre törő és a könyvtárak szerepére vonatkozó, kutatásokkal, megfigyelésekkel alátámasztott, olykor nem éppen szívderítő fejleményekre figyelhetünk. Így például arra, hogy a szolgáltatás- és tájékoztatáscentrikus könyvtár („liberális-szolgáltató könyvtár” háttérbe szorította a „korszerűtlenné” vált „humanista-nevelő” könyvtárat – mindkét kifejezés Katsányitól származik), és a „személyes érintkezés dimenzióira” (Nagy Attila kifejezése) érzékeny könyvtárost. A győzelem – úgy tűnik – pirruszi volt, és akkor még nem beszéltünk a könyvtárak szociális funkciójának negligálásáról, melyet a praxis szintjén a forráshiány, a haszonelvűség, valamint a könyvtárhasználatban is erősen érzékelhető „Máté-effektus” folyamatosan porlaszt. Napjainkra a könyvtárak Magyarországon a fenti három funkció egyikét sem tudják maradéktalanul ellátni, a humanista nevelő funkciót már nem, az információ-szolgáltatót még nem, a szociális funkciót pedig még kevésbé. (45., 46. p.)

Betekintést nyerhetünk az olvasáslélektan három, egymástól élesen elkülönülő kutatási témájának eredményeibe: a) a kísérleti, még pontosabban a kognitív pszichológia illetékességbe tartozó általános lélektani gondolatkörbe, b) az irodalompszichológiai probléma vizsgálatába, illetve c) a főként gyerekeket érintő befogadás-lélektani kísérletekkel kapcsolatos eredményekbe és következtetésekké.

A 2. fejezet nagy hangsúlyt helyez a gyermekekre és fiatalokra, ami érthető és indokolt, mivel hogy *„közönyvtárainak használóink harmada statisztikai adataink szerint 14 évesnél fiatalabb, de ha a középfokú oktatási intézmények tanulóit is tekintetbe vesszük, akkor ez az arány már minden bizonnyal 50% feletti nagyságrendű.”* (53. p.)

Az olvasáslélektanhoz simuló olvasáspedagógia az alakító/fejlesztő aktivitásra összpontosít. Tömören, lényegre törően ismerteti az olvasáspedagógia célja-

it. *„Az olvasáspedagógia közvetlen célja az olvasási készség kialakítása (az olvasás megtanítása), illetve fejlesztése (ezt a tevékenységet olvasásfejlesztésnek is nevezik), közvetett célja pedig az olvasáson keresztül történő személyiségépítés (ami jelentheti a személyiség gazdagítását vagy gyógyítását, harmonikusabbá tételét, az utóbbi a biblioterápia) – ezekben az esetekben az olvasás, mint eszközérték van jelen.”* (67.p.)

A fejezet egyik leglényegesebb gondolata, hogy az olvasáspedagógia révén alakítsuk ki *„a fiatalokban a jövőendő életvitelükhöz szükséges információk, illetve az azokat tartalmazó szövegek elérésének, kiválasztásának, kritikus értékelésének és feldolgozásának képességét, mely egyúttal a forrásalapú önálló tanulás elsajátításának nélkülözhetetlen feltétele.”* (75. p.) E munkában pedagógusnak és könyvtárosnak egyaránt osztozni kell. A könyvtárak egyik s egyre fontosabbá váló feladata a „használófejlesztés”, „használóképzés”. Segíteni kell olvasóinknak abban, hogy az olvasást, ezt az eszközjellegű készséget, ezt az alapvető kulturális kompetenciát elsajátítsák, mely a tudásalapú társadalomban az önálló tájékozódás, a tanulás, a reflektív, a kritikus gondolkodás feltétele.

Az anyanyelvű szóbeliség és írásbeliség, a szövegértés és a szövegek létrehozásának képessége jelentős mértékben befolyásolja mind az egyén, mind, pedig a társadalom egészének perspektíváit (továbbtanulási, átképzési, munkavállalói esélyeit). (Nagy A. 74. p.) E téren köztudott, hogy – nemzetközi összehasonlításban is – sok gonddal küszködünk Magyarországon.

A fejezetben helyet kapó sok szép gondolat közül még kettőre hivatkozom, melyek mind a könyvtáros hivatás lényegére utalnak: 1) a könyvtáros-olvasó kapcsolatfelvétel, amely minden olvasáspedagógiai tevékenység létrejöttének feltétele, elsősorban a könyvtáros beállítódásán múlik: elzár a kapcsolat-teremtéstől, ha a könyvtáros magatartásmódja passzív, apatikus, de hasonlóképpen az is, ha au-

tokratikus (79. p.); 2) a biblioterápia lehetőségei messze nem kimerítettek, értékei közé tartozik annak lehetősége, hogy az ember jobban megismerje önmagát, az emberi viselkedést, és érdeklődést keltsen az önmagán túlmutató dolgok iránt, hatékonyan segíti az önismeret és az önbizalom fejlesztését. (Nagy A. 82. p.)

A tudományos vizsgálatok, kísérletek eredményeit tárgyaló, illetve felvillantó fejezet szemléletességét egy-két táblázatos összefoglalás vagy ábra tovább emelhetné volna.

Az „emberi tényező” első blokk 3. fejezete a könyvtári szolgálat jogi szabályozásáról szól. Szerzője *Haraszti Pálné*. A jog és könyvtár, könyvtári jog, magyar könyvtári jog, könyvtári törvény, a könyvtáros szerepe és kötelessége a jogalkotásban – témái köré koncentrálnak a gondolatok. Bár tárgyában eltér az első két viszonylag homogén fejezettől, de kapcsolódik is azokhoz. Mondanivalójának középpontjában világosan az áll ugyanis, hogy emberi jog a bármely publikált ismerethez, információhoz való hozzájutás joga, a könyvtári szolgáltatások igénybevételének joga. (A szerző – s ez árnyalt megközelítést jelzi – kitér az ellátási jogosultság relativitása és a tényleges ellátás kapcsolatára is.)

A „jogi fejezet” stílusa tárgyához igazodik: logikus gondolatmenet, pontos, tömör meghatározások, szinte paragrafizált kifejtés jellemzi. Hangsúlyozza, hogy a könyvtári jog folyamatosan fejlődik és a társadalmi igények és szükségletek függvényében változik. Ezzel kapcsolatban erőteljesen hívja fel a figyelmet a könyvtárosok szerepére, felelősségére a jogalkotásban. *„A könyvtári szakma feladata, hogy a társadalmi fejlődés irányait figyelemmel kísérje, kezdeményezze és támogassa az olyan jogalkotást, amely mind a könyvtárhasználók, mind a könyvtári szolgáltatást nyújtók igényeinek a legjobban megfelel.”*

A jogalkotással is segíteni kell, hogy *„... a könyvtárak legyenek az emberi életminőség gazdagításának*

hatékony eszközei A könyvtári ellátásnak segíteni kell az oktatásügy egészét, a kutatást-fejlesztést, a közművelődést, a szabadidős művelődést, a művészeti életet, a gazdaságot.” A „jogi fejezet” zárószöveiben is – az egész kötet, sőt az egész kézikönyvsorozat összefüggésrendszere szempontjából is – fontos szempontokra hívja fel a figyelmet, a legmagasabb távlatokba emelve fogalmazva meg, hogy *„... a könyvtári ellátás fenntartása és fejlesztése tehát az állampolgár és a társadalom egésze szempontjából is szükséges, ezért a könyvtári és információs szolgáltatások kiemelt állami fenntartása stratégia jelentőségű”*. ... Az állami fenntartás és számos ahhoz kapcsolódó szervezési, vezetési feladat majd a kötet utolsó három fejezetében kap bővebb és differenciált kifejtést.

A technológiai tényező

A kötet második blokkja a könyvtárakban alkalmazott technológia kiemelt területeinek kézikönyves összefoglalását adja, az alábbiakat taglalva egymás után: • könyvtári automatizálás • a könyvtári állomány megőrzése és védelme, • a könyvtár épülete és berendezése.

A könyvtári automatizálás alapkérdéseit *Horváth Péter* foglalja össze számunkra, rendszerszemléletű megközelítésre törekedve. Az alapvetően tárgyalt, érintett fogalmak: a számítás- és kommunikációs technika könyvtári alkalmazásai, a könyvtári szellemi munka és a szolgáltatások gépesítése, automatizálása, hálózatok, könyvtár a világhálón, a számítógépes világhálózat, digitális (elektronikus könyvtár), a digitális dokumentum, virtuális világgönyvtár.

A tárgyalt fogalmi kör óriási területet és főleg óriási és összetett problémakört fog át. Mi az, amit ebből a rendelkezésre álló rövid terjedelemben elemezni, bemutatni, sejtetni lehet? És mi az, amit feltétlenül kell? Hiszen e kérdések közül számmal,

részben más nézőpontból ugyan, de különösen a 3. kötetben már bőségesen foglalkoztak más szerzők, ahogy erre Horváth Péter hivatkozik is. Talán ezért is érződik egy kis bizonytalanság a pontos tárgykört illetően. Mit fejtsen ki bőségesen, átfogóan, ki-merítően, mi az, amikor csak hivatkozzon, utaljon. Talán emiatt van az, hogy olykor hiányzik egyes kulcsfogalmak fogalmi meghatározása, vagy éppen meghatározások ütköztetése, a fogalmi-logikai kapcsolatok következetes rendszer szerinti kifejtettsége (nem- és fajfogalmak, egész- és rész, kapcsolódó fogalmak).

Meghatározásai általában tömörek, közérthetőek, pl. „Az internet helyi és regionális hálózatokból felépülő globális adatátviteli hálózat, amelyben az adatforgalom egységes szabványok szerint folyik.” (146. p.)

Ha röviden is, de kitér a web fogalmára, a katalogizálás és metaadatok szerepére, (159. p.) az információkeresésre (163. p.). Meghatároz olyan viszonylag újabb fejleményeket is, mint a portál (165. p.).

Ugyanakkor a viszonylag szűk terjedelmi korlátok miatt nem térhet ki szisztematikusan a webes információszolgáltatások műfajaira. Gyakran a nagy egészből kiemel fontos dolgokat és azokat tárgyalja. Ennek előnye, hogy lényeges dolgokról van szó, a gond az, hogy a nagy egészet olykor nem látjuk egyben, pl. a nagy egésznek a tárgyalt lényeges dolgokon kívüli lényeges részeit.

Elemzi az elektronikus, virtuális, digitális dokumentum problémakörét, összefüggéseit, a digitális könyvtár fogalmát (176.p.), de a korlátozott terjedelem miatt röviden:

„... a globális információs infrastruktúrán megvalósuló digitális könyvtárban a kulcskérdés-, mint mindig- az információhoz való hozzáférés javítása” s hozzáteszi (joggal), „hogy még sokáig nem fog mindenki hozzájutni az elektronikus forrásokhoz, és nem fognak mindent elektronikus formában kiadni, ezért a hibrid megoldások huzamosabb ideig életképesek lesznek.”

Kitér az automatizálás menedzselésével kapcsolatos néhány kiemelt kérdésre, pl. az automatizálás költségeire (128–129. p.), esetleg kitérhetett volna egy kicsit az automatizálási folyamat irányítóinak, szereplőinek munkájára (informatikusi, könyvtár-informatikusi, rendszergazdai, tájékoztató könyvtárosi stb.) az ezzel kapcsolatos munkamegosztásra. Kitér a hálózat nyújtotta automatizálási lehetőségekre, az oly fontos adatbiztonság kérdésére is. (144–145. p.)

A fejezet számos fontos és magas gondolatot tartalmaz, pl. azt, hogy a technológia és a tartalom összefüggnek: a technológia lehetőséget teremt, a tartalom, pedig igényt. Így pl. az informatikai eszközök fejlődése (a tárolókapacitás és a feldolgozási sebesség növekedése) szemmel láthatóan maga után vonja az alkalmazási és „kényelmi” szoftverek fejlesztését – a hardver és a szoftver által kínált lehetőségek, pedig kiterjesztik, szinte napról napra bővítik az alkalmazások körét. (126. p.)

A fejezet olvasása mindenesetre közelebb visz annak megértéséhez – ahogy a szerkesztők az előszóban jogosan megállapítják: hogyan segít a modern kommunikációs és számítógépes technológia annak a régi váagnak teljesítésében, hogy a világ könyvtárai hogyan kovácsolódjanak össze egyetlen (virtuális) világgyűjteménnyé, amelyhez bárholnan hozzá lehet férni.

Bővebben utalhatna ember és technológia kapcsolataira: hogyan függ ez össze a használók megváltozott munkakörnyezetével, szokásaival, hogyan válhat ez – éppen a könyvtár támogatásával is – az emberek mindennapi életének szerves elemévé.

A technológiai blokk zárófejezetében *Kastaly Beatrix* a könyvtári állomány megőrzéséről és védelméről ír. Kitér az állományvédelem menedzselésére, az információhordozók anyagaira, az állomány károsodásának és a megelőző állományvédelem legkülönfélébb módszereire és technikáira. Bőséges és alapos betekintést nyújt az állományvédelem legkülönfélébb ágainak problematikájába. A szerző im-

ponáló elméleti és gyakorlati tudását kalauz-szerűen adja át, orientálva bennünket, hogy mi a teendő ebben meg ebben a helyzetben, mik az esetleges alternatívák. E megközelítésével szinte lebilincsel, hiszen – a digitális – virtuális korban is élő, ható valós problémákat vet fel, és érdekeltté tesz azok megoldásában.

A nagy szakértelemről tanúskodó fejezetet üde (egyébként sajnos igaz) megállapítások is tarkítják, mint pl.: „A könyvtári anyag megőrzése szempontjából az ember, a könyvtáros és a használó az egyik legnagyobb veszélyforrás.” Valóban, nagyon fontos, hogy tudatosítsuk az alábbiakat: „Hogyan bánunk a könyvtári anyaggal? Mit szabad és mit nem szabad tennünk? Hogyan kezeljük a dokumentumokat szállítás közben? Hogyan használjuk őket?” (251. p.)

A technológiai rész zárófejezetét Papp István írta a könyvtár épületéről és berendezéséről. Ő a témakör elismert szakértője, akinek imponáló és alapos az áttekintése a könyvtárépítéssel múltjáról és jelenéről is, de jól érzékeli a jövő kihívásait és perspektíváit is.

Betekinthetünk (sajnos röviden) a könyvtárépítéssel történetébe, nyomon követhetjük az épülettel és berendezéssel szembeni követelményeket. „Amióta a könyvtár könyvtárként létezett, szükségszerűen jelentkezett a gyűjtemény elhelyezésének kérdése. Falak közé és fedél alá kellett vinni, tároló bútorokba vagy bútorokra kellett rakni a különféle fizikai jellemzőkkel bíró információhordozókat, hogy megőrizzük és használatuk lehetséges legyen.” (265. p.)

Az építészeti követelmények kifejtésénél a lényegre koncentrálna, világosan kimondva, hogy bár a gyűjtemény elhelyezése, a falak közé és fedél alá vitel, a tároló bútorokra vagy bútorokba rakás az építészet elsődleges motívumai, de „... az épülettel szemben támasztott követelmények számbavételekor helyesebb a használatából kiindulni. Ugyanis nem mindegy, hogy milyen jellegű használatnak lesz kitéve gyűjtemény: leszűkítetten, a tradicionális szolgáltatásra, a kölcsönzésre, vagy a helyben olvasásra esik

a hangsúly, mekkora a várható forgalom, milyen az olvasókör szociális összetétele, mennyi időt tölt el átlagosan egy-egy felhasználó a könyvtárban, milyen technikai, telematikai szolgáltatásokra van igény stb.”

(270. p.) A könyvtári-tájékoztatói tevékenységek funkcionális és esztétikai paraméterek szerint komponált, rendezett terekben folynak. Ezen az elméleti-módszertani alapon tárgyalja az egyes könyvtártípusok valamint a tervezés az építési folyamat komplex kérdéskörét. A szerző érinti a számítástechnika hatását, utal arra a tényre, hogy annak „alkalmazása áthatotta a könyvtárak létét, de a komplexebb kifejtése ennek a könyvtárépítésre gyakorolt hatásnak itt nem történik meg.”

A fejezet gondolatvilágán, stílusán végig érződik a szerző szakértelme, tudása, bölcs áttekintőképessége. Ez mutatkozik meg a könyvtáros és építész, és más, az építésben érdekelt együttműködéséről írt sorokban, abban, hogy meg kell érteni egymás gondolkodását, nyelvét. „Kölcsönösen el kell fogadniuk partnerük kompetenciáját a maga területén, s ennek megfelelően akceptálniuk szempontjait, kívánóságait, javaslatait. A zavartalan, termékeny együttműködés alapja a bizalom.” (280. p.) Egy technológiai részben is jó dolog az emberi elem primátusát érezni.

A szerző könyvtárépítészeti elméleti, módszertani tudása, gyakorlati tapasztalata közismert, kár, hogy nem nyílt kellő tér, a helyszűke miatt ezek „kézikönyvesebb” kifejtésére, még több konkrét információval, adattal, példákkal, vagy akár fotókkal, ábrákkal való alátámasztására. Hiányérzetünket természetesen részben csökkenti a nemzetközi és magyar forrásokra való bőséges és kompetens hivatkozás.

Szervezési-vezetési tényező

A kézikönyv 7–10. fejezete, a zárórész (*Az információs és könyvtári szolgáltatások menedzselése*) egyetlen szerző, Mikulás Gábor műve. Három fejezete a vezetés, gazdálkodás és közönségkapcsolatok – mind igen aktuális és fontos téma. Mikulás jó elméleti felkészültséggel, és nagy tapasztalatokra támaszkodva – kellő teret kapva a saját külön blokkban – sokrétűen és sokoldalúan világítja meg, hogyan alkalmazhatók az eredetileg ipari-kereskedelmi gyökerű ismeretek a művelődési intézmények legkiválóbbikában, a könyvtárban. A menedzsment mellett hangsúlyt kap a leadership, a koncepciózus, azaz a jövőről vízióval bíró vezetés.

A 7. menedzselési fejezet (*Az információs és könyvtári szolgáltatások menedzselése*) a már klasszikusnak nevezhető tervezés, szervezés, vezetés, irányítás logikai ívet követi.

Világosan és példákon keresztül igazolja, hogy a menedzsment – leginkább – gondolkodási forma, amely profitérdekelt információs vállalkozásokban és nonprofit könyvtári környezetben egyaránt használható. Pataki menedzsment-elméletét és meghatározását követi, mely szerint „a menedzsment emberi, fizikai, pénzügyi és információs erőforrások tervezése, szervezése, irányítása és vezetése a szervezet céljainak sikeres és hatékony elérése érdekében.”

A 8. fejezet tárgya a könyvtárgazdaságtannal, a könyvtári szakirodalom talán elhanyagoltabb területével foglalkozik. Kitér az alapfogalmakra, majd az információs és könyvtári szolgáltatás környezetére, a szolgáltatásra, a szolgáltatások anyagi erőforrásaira, a működés optimalizálására.

Mikulás Gábor nem riad meg a kritikai hangvételtől, a problémák, hibák, hiányosságok, a kihasználatlan lehetőségek felmutatásától. A „nem elég” szellemében mutat rá, hogy a „magyar könyvtárakat a 21. század első éveiben továbbra is a jellemzi, hogy nem alakultak ki a piaci viszonyok a könyvtárügyben, s hogy mutatkoznak ebbe az irányba eső je-

lenségek, pl. az információs piac könyvtárakon kívüli fejlődése, a dokumentum-, illetve tudáspiac fennállása és változásai, a könyvtár továbbra is inkább bürokratikus eljárások által működik, mintsem piaci szereplőként.” (349. p.) a képet természetesen könyvtártípusok szerint is igyekeznek árnyalni.

Értelmezi az információs erőforrások és menedzselésük kérdését, feltárja az információhasználat és érték gazdasági, minőségi és stratégiai szempontjait. Az ismertetett dolgok a legkülönfélébb könyvtári környezetekben alkalmazhatók.

Tömören, összefogottan jellemzi az információtudomány különféle gyakorlati alkalmazóinak profilját: az informatikus adat-visszakeresést menedzsel, az információmenedzser információval gazdálkodik, a könyvtári menedzser a kognitívumokra (általában dokumentumokra, és szurrogátumokra) alapuló termékekkel, szolgáltatásokkal gazdálkodik, az információbróker testreszabott információt és tudást kínál, a tudásmenedzser pedig a tudással gazdálkodik. (305. p.)

Összefogottak, hasznosak az információs szektorról (350– p.), a piacelemzésről (351– p.), a könyvtári szerepmódellekről (356– p.), a marketingszemlélet változásairól (362. p.) írott fejezetrészek is.

Meglehetősen biztos kézzel nyúl a kényes kérdésekhez, igyekezve a lényegre koncentrálni, ami persze gyakran ellentmondásokat rejteget. Ilyen a menedzsment egyik, kétségkívül legnehezebb területe a pénzügyi vezetés is. „Minden könyvtárnak – bármekkora legyen is – két pénzügyi nehézséggel kell megküzdenie. Az első az, hogy a használói igényekre reagálva sajátos eszközök és szolgáltatások, kifejlesztésére kell törekednie, miközben szorítják s a jóváhagyott költségvetés keretei. (A költségvetés általában nem kötik a szolgáltatási paraméterekhez). A második nehézséget az jelenti, hogy az állomány és a személyzet folyamatosan növekednek.” (366. p.)

Az interneten is elérhető menedzsment kislexikon szerzőjéről tudjuk, hogy híve a világos fogalmazásnak, a fogalmi háló tisztázásának, pl. a pr és a mar-

ketíng közötti különbségeket taglalásával: „a pr-es a szervezet által kínált információk, a továbbítani kívánt üzenet marketingjéért felelős.” A pr tartalmát, eszközeit világítja meg, s kitér a visszacsatolás kérdéseire is. Komplex felmérési módszereket, technikákat mutat be, közérthetően, világosan. Olykor, a tőle megszokott módon kendőzetlenül.

A szerkesztői bölcsességet dicséri, hogy nem „szedték ízekre” külön szerzők szerint a 3. blokkot. Így az egy szerző jóvoltából az egyes fejezetek (a menedzsment, a könyvtárgazdaságtan és információs és könyvtári szolgáltatás pr-je) szervesen kapcsolódnak egymáshoz, ami a kereszthivatkozásokban is megnyilvánul.

Záró megjegyzések

A negyedik kötet összesen nyolc szerzője egymás mellett láttatja (olykor egyben láttatja) az információtudomány lényegéhez kapcsolódó emberi, technológiai és menedzsment tényezőket. Bár meglehetősen ritkák az egyes blokkokon keresztüli egymásra hivatkozások, de gondolati átvételek vannak. A szerkesztőkkel együttértve a kötet elérte kinyilvánított célját, a határterületek helyzetének alapos elemzésével, a problémák, a veszélyek és a perspektívák feltárásával egyfajta indíttatást kelt az olvasókban. Ami nagyon fontos, ebben az indíttatásban ötvöződik az emberi, a technológiai és a szervezési-vezetési tényező, ezek szerves összefüggésben láttatása elkezdődött.

A kötet elgondolkodtat, motivál, tanácsot, kitekintést és áttekintést ad, olykor lelki tartást, ösztönzést, hivatástudatot közvetít. Nagy szükség is van világos stratégiára, alternatívákra, irányelvekre, elvekre, és tapasztalatokra. A megfogalmazott alapgondolatok világosak – az információhoz való hozzáférés megkönnyítésének igénye, szükséglete, az e célt szolgáló technológiák, a hálózatok közötti együttműködés, és az emberi, anyagi, technikai és

információs erőforrásokat mobilizáló dinamikus menedzsment iránti igény, mely lehetővé teszi a globális, nemzeti, regionális, és helyi szint szerves kapcsolódását. A kötet olvasása során úgy érezzük, a könyvtárnak még számos tartaléka és lehetősége van arra, hogy az információtudomány lényegét követve (Francis L. Miksa szavaival élve) az információáramlást, az emberek közötti információcserét és kommunikációt elősegítse a saját gazdag eszköztárával.

Egy bizonyos: hagyományos szakmai értékeink birtokában, ismeretében nem ülhetünk a babérjainkon, sőt az eddigieknél nyitottabbnak, aktívabbnak, kezdeményezőbbnek kell lennünk a fejlesztés különféle (országos, regionális, nemzetközi) szintjein, a potenciális partnerekkel való együttműködésben, tudáscserében. A „könyvtári hátország” birtokában még bátrabban kell kísérletezni a határterületeken. Tevékenységeinknek be kell ágyazódnia az európai és nemzeti információs stratégiákba, a nemzeti fejlesztési tervbe, mely megfelelő keretként szolgál a fejlesztésekhez.

Hogy ez milyen sikerrel történik majd, függ az emberi, technológiai és szervezési-vezetési tényező összefogottságától. A kézikönyv e téren is ad indíttatást, természetesen a benne szereplő tudást tovább kell fejleszteni, a tudáselemek összefüggéseit feltárni – ehhez esetleg nem ártana elektronikus internetes médiumokat is felhasználni, legalábbis bizonyos, gyorsan változó területeken.

A 4. kötetben a szükségeshez képest elég kevés az ábra, táblázat, fotó nincs is. Részben szerző, részben témafüggő, hogy a szöveg mellett milyen mértékben élnek e kifejezési eszközökkel. Az 1. (emberi tényező) blokkban 13 táblázat, 0 ábra, a 2. (technológiai) blokkban 10 táblázat és 3 ábra, a 3. (menedzsment) blokkban 19 táblázat, 16 ábra, 4 inzert támasztja alá a szöveges mondanivalót. A fejezetek bibliográfiai apparátusa az idegen nyelvű és magyar irodalmat egyaránt felvonultatja.

A kötet nyolc szerzője nyolcféle hangon, nyolcféle „hangszeren” kilencféle tárgyról szól, olykor eltérő mélységben. A kézikönyvvel – és ez most is igazolódott – mindezek ellenére elkezdődött a szerves összefüggések megmutatása, a „szimfónia” érezhetően javul, a fő motívum (az információs és könyvtári szolgáltatás céljainak követése) jelen van mindenki játékában. Itt és most a határterületek (érintkezési területek) szakértőinek hangjára kell odafigyelni: a könyvtár (gyakran kihasználatlan) lehetőségeire hívják fel a figyelmet.

Végül felvetődik a kérdés, mennyire koherens a kötet, mennyire érvényesíti ugyanazt a fogalomkört, szókincset, terminológiát, mennyire hivatkoznak egymásra az egyes fejezetek. E téren – néhány kivételtől eltekintve – „még van, mit tenni.” Reméljük, hogy megszületik a kézikönyvhöz illő tárgymutató, segítve e gazdag tudományterület és rokntudományai fogalmainak árnyalt megismerését, s ezen az alapon a kutatások jobb összehangolását. Azt várjuk a tárgymutatótól, hogy segítsen egyben láttatni a sok-sok fős szerzői gárda által tárgyalt témakörök különböző és sokrétű aspektusait.

A könyvtáraknak, könyvtárosoknak és könyvtáros hallgatónak egyaránt javasoljuk e kötet beszerzését is.

Pálvölgyi Mihály

Debrecen története / főszerk. Ránki György ; [... szerk. biz. ... Ács István et al.] ; [kiad. Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya]. – Debrecen : Megyei Városi Tanács, 1981–2002. – 7 db. ; 25 cm
ISBN 963 031 588 2
7. köt. / Debrecen helytörténeti irodalma : válogatott bibliográfia / összeáll., szerk. Bényei Miklós. – 2002. – 663 p.
ISBN 963 202 969 0

Debrecen helytörténeti irodalma - Válogatott bibliográfia

A húsz évvel ezelőtt induló hatalmas várostörténeti összefoglalás, a *Debrecen története* c. szintézis hetedik, záró köteteként jelent meg Bényei Miklós összeállításában és szerkesztésében a *Debrecen helytörténeti irodalma. Válogatott bibliográfia* című bibliográfia.

Teljességgel a nagy mű szerves része ez a munka: a kötetszámozás, a külső (színek, forma stb.), a kolofonban olvasható besorolás (stb.) mind erre utalnak. Szerves, organikus része, egyik kötete a nagy monográfiának, mégis önálló, különálló, magában is felmutatható, az alapműtől függetlenül is kezelhető kötet, még azt is megkockáztatom, hogy talán többen és többször fogják kézbe venni, mint társait. (Érde-